
Tatjana Dolžan

Železninski ceniki kot pisni vir za preučevanje materialne kulture

---

Prispevek opozarja na doslej manj znan pisni vir med etnologi - na ilustrirane cenike različnih trgovskih in industrijskih podjetij. Osredotoča se na cenike železninskega blaga slovenskih trgovcev in proizvajalcev. Predstavlja njihovo vsebino in uporabnost pri preučevanju materialne kulture.

The paper draws attention to a written source that has been mostly overlooked by ethnologists: illustrated price lists of different stores and companies. Focusing on price lists of Slovene-made hardware sold by Slovene dealers, it presents their contents and stresses their usefulness in studying material culture.

Pojem »železnina« se je oblikoval v trgovskem žargonu kot poimenovanje za številne predmete, izdelane povsem iz železa (na primer okovje ali železna posoda) ali pa je železo bistven sestavni del (kmetijsko orodje in stroji). Z železom ljudje trgujejo že od nekdaj, železnina pa je postala pomembno trgovsko blago v zadnjih nekaj sto letih. Šele v 19. stoletju, ko se je z industrijsko proizvodnjo to blago pocenilo in so obenem proizvajalci ponudili številne nove predmete za široko porabo, se je mogla zares razmahniti. Železo si je tedaj začelo utirati širšo pot tudi na podeželje in k manj premožnim ljudem. Trgovci na debelo so urejali stalne prodajalne, medtem ko so poprej takšno blago na drobno prodajali le obrtniki in kramarji na tedenskih in letnih sejmih, torej na stojnicah zdaj v enem mestu, zdaj v drugem, pa na vaških proščanjih itd. Trgovci na debelo, ki jih označuje neposredna prodaja pri proizvajalcih železninskega blaga, so večji del dobička ustvarjali s prodajo blaga trgovcem na drobno. Tem je pomanjkanje kapitala onemogočalo kupovati neposredno pri proizvajalcih. Konec 19. stoletja je postala železninska stroka silno razvejana in je obsegala več tisoč različnih predmetov.

Ceniki, o katerih bo govor v tem prispevku, so večinoma obsežne publikacije, ki zelo nazorno, z risbo in besedo predstavljajo proizvodni ali prodajni program določene »trrdke«, torej tovarne ali veletrgovine. V meščanskem, zlasti trgovskem govoru se je

zanje uveljavilo ime *preiskuranti* po naslovu *Preis-courant*, ki so ga nosili tovrstni ceniki v nemščini. Prve cenike so na Kranjsko, torej osrednji del današnje Slovenije, pošiljala različna tuja podjetja, bodisi proizvodna bodisi trgovska. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje so jih dala natisniti tudi prva domača podjetja. Z različnimi ceniki in preiskuranti sem se natančneje seznanila pri raziskovanju delovanja slovenske veleželeznine Peter Majdič Merkur iz Celja in Kranja, vendar sem glavnino pozornosti pač posvetila tistim z železninsko tematiko.

Pregledovala sem naslednje gradivo: fond Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Arhivu Slovenije (v nadaljevanju AS ZTOI), fond Potočnik in fond Žigon v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, enota v Škofji Loki (v nadaljevanju ZAL ŠKL), fond trgovina Kokalj v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, enota za Gorenjsko v Kranju (ZAL Kranj), tovrstno gradivo v Tehniškem muzeju Slovenije (TMS), Loškem muzeju v Škofji Loki (LM), Gorenjskem muzeju v Kranju in gradivo v zasebnih zbirkah nekaterih dedičev trgovin z železnino na Gorenjskem. Verjamem, da jih imajo v mnogih drugih institucijah še več, vendar mi je bilo zaradi pomanjkanja časa nemogoče še naprej pregledovati. V tem prispevku želim predvsem opozoriti na cenike kot bogat pisni vir za etnologa, še zlasti za etnologa muzealca, in predstaviti njihovo uporabnost. Morda pa bo moj članek tudi koga vzpodbudil, da razišče razširjenost cenikov slovenskih veletrgovcev in tovarnarjev ter nam bo predstavil zgodovinski pregled njihovega izhajanja.

Cenike so podjetja izdajala za svoje odjemalce, da so po njih naročali blago v večjih količinah, torej na debelo. Uporabniki cenikov so bili tako zlasti trgovci, večinoma na drobno, torej drugače kot danes, ko se obsežni katalogi tiskajo zgolj za maloprodajo. Ob ilustriranih cenikih so v istem obdobju tiskali še vrsto drugih pisnih pripomočkov: krajše neilustrirane in ilustrirane cenike v obsegu nekaj listov ali le v obliki letaka, dopisnice s cenami ali reklamo za določeno vrsto proizvodov, reklame v obliki barvastih kartonov ali emajliranih kovinskih ploščic, plakate, drobne zvežčiče itd. V takšni pestri obliki je delovalo obveščanje med prodajalci in kupci na debelo vse do konca druge vojne, ko je pomanjkanje in socialistično gospodarstvo za krajše obdobje uvedlo drugačne pristope.

Železninski ceniki - preiskuranti avstrijskih in čeških podjetij

Preiskurante so na Kranjskem poznali vsaj že v 19. stoletju, glavnina pa jih je prihajala iz avstrijskih dežel, natisnjeni so bili v nemščini. Najstarejši cenik od vseh, ki sem jih našla ob svoji raziskavi, je preiskurant gumijastih pripomočkov za otroke proizvajalca Petra Rogana z Dunaja, Fabrik von Naturgummi-, Kinder-, Saugartikel etc., z letnico 1876 (ZAL ŠKL 316, fond Žigon, škatla 5).

V fondu Žigonove trgovine v škofjeloški enoti ZAL so sploh shranjeni najstarejši ceniki, tudi železninski iz zadnjega desetletja 19. stoletja. Znani proizvajalec Vogel und Noot z Dunaja je izdal 1895 preiskurant žag in rezil »Diverse Sägen und Schneidwerkezeuge«. Naslednji, splošnoželezninski preiskurant z letnico 1898 pripada proizvajalcu Bernhardu Woestu iz Elberfelda iz Nemčije (Rheinland). V tem fondu so ohranjeni preiskuranti še iz 1907 - Eisenwarenfabriken Čenkov Moritza Arndta iz Prage, 1909 Eisenwarenfabriksaktiengesellschaft Sopron iz Graza in mnogi drugi. V tem fondu in na drugih mestih je najti veliko cenikov trgovsko-proizvodnega podjetja Carl Greinitz, Eisenhandels- und Industrie- Aktiengesellschaft iz Gradca, vendar so vsi iz kasnejših obdobj; splošno železninski 1909, 1912, 1913 in 1921-22, kuhinjska oprema - 1914, iz 1928 pa vrsta posebnih cenikov za kmečko, zidarsko in sadjarsko orodje, gradbene

materiale, peči in štedilnike, opremo za grobove itd. Izdaja iz 1909 vsebuje vrsto fotografij fužin, prodajalne na drobno in skladišč. V tem istem fondu najdemo tudi cenik nagrobne opreme in litoželeznih križev Grabkranzfabrik Anton Weber, Schluckenau, iz 1903. leta (venci iz umetnega cvetja in sadja, lučke, ograje itd.), in letaki z nagrobnimi litoželeznimi križi Ernesta Hammerschmidta (nedatiran) in Antona Kórosija (1887) itd.

Silno poučen za raziskovanje higienskih razmer je tudi cenik Valentina Austerlitzza z Dunaja, Special-Fabrikate für Komfort, Wohnungshygiene und Krankenpflege, datiran z letnico 1908 (ZAL Kranj, šk. 22, a.e. 108). V njem nas preseneti kvaliteta in število pripomočkov za vzdrževanje higiene v primerjavi z navadnim stanovanjskim standardom v tistem času.

Nekaj cenikov izpred prve svetovne vojne hrani tudi Loški muzej v Škofji Loki. Dva kataloga nemškega podjetja iz okolice Frankfurta, Motoren-Fabrik Oberursel, Aktien Gesellschaft, predstavljata mlatilnice z lokomobilami, tiskarski zaznamek kaže na možno datacijo enega v leto 1899 (LM, sig. E-A 123 in E-A 105). Zanimivi so tudi nedatirani splošnoželezninski katalogi z obsežnimi poglavji o najrazličnejšem orodju: tovarne Richard Arns, Werkzeug-Fabrik-Geschäft, Remscheid ter veleželeznin Ludwig Wieser in Lechner & Jungl, obe iz Gradca (zadnji ohranjen v fragmentu, sig. vseh treh E-A 92, 592 in 593).

V Etnološkem oddelku Gorenjskega muzeja hranimo iz zapuščine tržiškega trgovca Ferdinanda Kokalja več nemških katalogov izpred prve svetovne vojne, med njimi tudi tri za kmetijsko orodje in stroje. Najstarejši je Ph. Mayfarth & Co. z Dunaja, Illustrierter Spezial-Katalog der neuesten Maschinen und Apparate zur Futterbereitung, tiskarska oznaka kaže na leto izdaje 1902, v njem so ilustracije slamoreznic, drobilcev, kotlov, vodnih črpalk za vodnjake, tehtnic za živino in hidravličnih stiskalnic za sadje (ta katalog ima tudi Loški muzej v Škofji Loki, sig. E-A 115). Podobno vsebino ima tudi nedatiran Spezial-Katalog über Landwirtschaftliche Maschinen und Motore, Kalas & Neuhut, Ingenieure z Dunaja, le da je poudarek bolj na žitnih drobilcih in mlinih. V ceniku Rud. Sack, Geräten und Reihenkultur, Leipzig-Plagwitz iz 1911. leta, pa najdemo najrazličnejše železne pluge, kultivatorje, brane, drobilce kep, osipalnice in sadilnike. Hranimo tudi fotokopiran izvod kataloga sedlarskih potrebščin in konjske opreme z letnico 1901 podjetja Marussig & Schneeberger iz Graza.

Cenikov je zunaj meja sedanje Slovenije izšlo precej tudi v dvajsetih in tridesetih letih, vendar jih je le malo datiranih, tako da jih časovno lahko določimo zgolj na temelju grafične opreme. Prav vsi so osredotočeni na eno vrsto blaga, kot da splošno železninski katalogi niso več izdajali, kar potrjujejo tudi že zgoraj opisani ceniki proizvodno-trgovskega podjetja Greinitz iz Gradca. Največjo zbirko jih imajo v Tehniškem muzeju Slovenije, na primer Hommel Werkzeuge iz Mannheima, Mannesmann-Export G. M.B.H., Düsseldorf (najrazličnejše orodje in stroji za zidarje, vrtnarje, za obdelavo lesa in kovin).

Izdajanje obsežnih, splošnih ilustriranih cenikov je bilo splošno uveljavljena poslovna poteza ob koncu 19. stoletja. Sledili so ji tudi trgovci in proizvajalci na nekdanjem Kranjskem in Štajerskem (glede drugih nekdanjih slovenskih dežel nimam vpogleda).

Trgovski ceniki

Na ozemlju nekdanje Kranjske je delovalo več trgovcev z železnino. Že v prvem desetletju 20. stoletja je bila največja veleželeznina Schneider & Verovšek v Ljubljani, naslednica Karla Kavška. Na Štajerskem je že iz začetka 19. stoletja (okrog 1810. leta)

delovala veletrgovina D. Rakusch v Celju, od konca 19. stoletja pa ji je konkuriral Peter Majdič Merkur s sedežem v Celju in podružnico v Kranju. Pred prvo svetovno vojno je bilo ustanovljeno še četrto veliko trgovsko podjetje z železnino Pinter & Lenard, Maribor. Ob njih je delovalo še mnogo manjših podjetij. Katero podjetje in kdaj je izdalo prvi cenik v obliki obsežnega preiskuranta, mi ni mogoče reči.

Najstarejši meni znan je Glavni cenik veletrgovine z železnino Peter Majdič Merkur, ki ima letnico 1903 (ohranjen le v zasebni lasti). Merkur je takšne obsežne cenike izdal še 1909-1910 v štirih knjigah (1. knjiga se nahaja v dokumentaciji TMS, druga v zasebni lasti, v Gorenjskem muzeju imamo fotokopirane izvode) in 1913. leta (dokumentacija TMS). Vsi so natisnjeni dvojezično v slovenskem in nemškem jeziku. Nasprotno temu je meni najstarejši znan cenik podjetja D. Rakusch, Eisengrosshandlung, iz 1914. leta enojezičen, nemški. Drugi znani Rakuschev katalog je iz 1926. leta v nemščini, slovenščini in srbohrvaščini. Obakrat je bil natisnjen v dveh knjigah (vse dokumentacija TMS).

Prvi meni znan katalog tretjega železninarskega trgovskega podjetja na Štajerskem Pinter & Lenard je izšel šele 1936 ali kasneje, ob 25-letnici obstoja, tedaj so tudi objavili številne fotografije svojih poslovnih prostorov (dokumentacija TMS). Kako malo se je uporabljala slovenščina v poslovnem svetu na Štajerskem, nam pove navedba v uvodu, da naj bi to bil prvi slovenski cenik za železninsko stroko, izpopolnjen s hrvaškimi označbami blaga in nemškimi dostavki. Podjetje Pinter & Lenard očitno ni poznalo niti Rakuschevih niti Majdičevih katalogov izpred enega in več desetletij.

Kako drugače je bilo na Kranjskem! Podjetje Schneider & Verovšek, ki je naslednik še starejšega podjetja Karla Kavška, je pred prvo vojno izdalo vsaj tri cenike, najstarejši meni znan ima letnico 1907, druga dva 1910 in 1913 (dokumentacija TMS). Natisnjeni so enojezično, samo v slovenščini, tako kot že zgoraj omenjeni urarski in optični ceniki. Enako je tudi katalog Frana Stupice, trgovca z železnino in kmetijskimi stroji iz Ljubljane, z letnico 1913, samo slovenski (dokumentacija TMS). Ta je še posebej zanimiv, ker vsebuje tudi fotografije prodajnih in skladiščnih prostorov.

Ceniki proizvajalcev železninskega blaga

Proizvajalcev železninskega blaga je bilo precej več kot veletrgovcev s tem blagom in tudi njihovih cenikov se je mnogo več ohranilo. Zgodovinarji jih uporabljajo kot pisni vir za raziskave razvoja industrije, zato jih je mnogo zbranih v arhivih in muzejih. Na tem mestu opozarjam le na nekatere izmed njih.

Samo dva med ceniki, ki sem jih pregledala, sta bila izdana pred prvo svetovno vojno. Najstarejši je Ilustrierte Preis-Liste Kovaške in žebljarske zadruge Kropa in Kamna Gorica z letnico 1897 (v zasebni lasti, zbirko večine kroparskih cenikov imajo v Žebljarskem muzeju v Kropi), torej iz drugega leta njenega delovanja. Drugi je cenik armatur in instalacijskega materiala znanega podjetja Maxa Samasse iz Ljubljane (ustanovljeno 1767) z letnico 1901 (v zasebni lasti).

Eno najbogatejših »najdišč« cenikov slovenskih proizvajalcev je prav gotovo arhiv Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, vprašalniki za statistiko iz let 1919-1941. Tu so ceniki vseh pomembnejših proizvajalcev splošno železninskega blaga v Sloveniji oz. nekdanji Dravski banovini, pa tudi v drugih delih tedanje Jugoslavije. V navedenem fondu AS ZTOI je tudi veliko letakov in drugega reklamnega gradiva.

Za etnologue muzealce so zanimivi zlasti ceniki kuhinjske posode in opreme tovarne Westen Celje. Poznana sta mi dva, eden nedatiran, verjetno iz tridesetih let, drugi iz

1934 (v zasebni lasti, Etnološki oddelek GM ima fotokopiran izvod iz 1934). Drugje je verjetno ohranjenih še več.

Uporabnost cenikov

Ceniki nam nudijo vrsto podatkov o industrijsko izdelanih predmetih, ki so konec 19., zlasti pa v 20. stoletju postali sestavni del načina življenja Slovencev. Sami po sebi so ceniki vir informacij o proizvajalcih in trgovcih, saj navajajo polno ime, naslov, podružnice in včasih tudi, kdaj je bilo podjetje osnovano. Iz cenika lahko povzamemo, kaj so ponujali svojim odjemalcem in pod kakšnimi pogoji. Posredno lahko sklepamo, kaj vse je bilo mogoče kupiti na našem trgu v določenem časovnem obdobju.

Obseg in vrsta predstavljenih predmetov v železninskih cenikih

Ceniki veletrgovcev z železnino so si močno podobni po vsebini in obliki. Sledili so pač asortimanu, ki je bil uveljavljen konec 19. stoletja in se je do začetka druge svetovne spremenil predvsem na področju vodovodnih instalacij in notranje opreme. Predstaviti želim enega od cenikov Petra Majdiča, in sicer izdajo iz 1909/10 (v zasebni lasti, fotokopirani izvod v GM), ki je razdeljena na štiri knjige, obsegajoče vso ponudbo najrazličnejšega kovinskega blaga za obrt, kmetijstvo, stavbarstvo in gospodinjstvo. Podobno sestavljeni so vsi drugi katalogi veletrgovcev z železnino bodisi v nemščini ali slovenščini.

Prva knjiga Merkurjevega cenika iz 1909. leta vsebuje podatke za različno profilno železo, nosilce, jeklo, pločevino, kovine, žice, blago za pluge, sestavine za vozove, vsakovrstno orodje in okove, verige in ostrogarsko blago, žeblice, vijake ter stavbno okovje in pohištvo. Druga knjiga za štedilnike, peči, štedilniške in pečne dele, dimne cevi, košarice za oglje, pečna okrilja, pečne predstavke, kurilne oprave, lite kotle, prenosna kotlišča, bakrene kotle za kuhanje perila in žganja, dimniške nastavke, nagrobne križe in svetilke, Kristuse in kamnite podstavke za nagrobne križe. Tretja knjiga je obsegala ponve, lito posodo, pločevinasto posodo, kuhinjsko in hišno orodje, železno pohištvo, tehtnice, mere in šivalne stroje. Četrta knjiga je ponujala priprave in stroje za poljedelstvo, priprave in opremo za vodovode, kopalnice in stranišča, vodnjake ter črpalke. V vsaki knjigi so na začetku pojasnjeni prodajni pogoji in način plačila ter dobave. Vsak izdelek, razen pločevine in kovin, je predstavljen z risbo. Risbo dopolnjujejo ime v slovenščini in nemščini ter temeljne oznake izdelka, na primer *»drvarske sekire/slavonske, polbrušene«* ter cene za grosistični nakup po 100 kg ali za en kos, pač glede na vrsto blaga. Ti podatki so pomembni zlasti za preučevanje, na kakšen način so se prodajali posamezni železninarski artikli. V vsaki knjigi je tudi abecedno kazalo predmetov za lažje iskanje.

Ceniki proizvajalcev so drugačni, ker ponavadi predstavljajo dosti manjši asortiman izdelkov oz. le eno ali dve različni vrsti izdelkov. Westen Celje na primer predstavlja v svojem katalogu iz 1934. leta (v zasebni lasti, fotokopiran izvod dostopen v GM) različno poltežko pocinkano, surovo pločevinasto, znotraj brušeno posodo pod imenom Ideal, težko črno emajlirano posodo z imenom Eterna, posodo, kuhinjski pribor in posodo za vzdrževanje čistoče, zlasti pri bolnikih, v različno obarvani emajlirani izvedbi. Vsak izdelek je prikazan z risbo in ob njem so navedeni podatki glede velikosti in cene. Žal je natisnjen v srbohrvaščini in nemščini, tako da ni slovenske

terminologije. Kvaliteta cenikov proizvajalcev je, da je po njih mogoče ugotoviti, kdo je predmet izdelal, od kod predmet izvira.

Objavljene cene izdelkov so vir podatov, ki jih lahko v povezavi z ustnimi viri uporabimo pri raziskovanju družinskih proračunov in življenjskega standarda. Lahko pa nam tudi argumentirajo odsotnost ali prisotnost določenih izdelkov v načinu življenja obravnavane skupine. Vsi splošnoželezninski ceniki npr. vključujejo tudi opreme za kopalnice in stranišča. Majdičev cenik, 4. knjiga iz 1910. leta, navaja ceno za popolno angleško stranišče (pisoar-kloset »Panama« iz porcelana, izplakovalnik »Rapid«, sedalna deska z dvema gumijastima odbijačema in z zgibi iz medenine, skrinjica za papir in vse potrebno za postavitev tega) 56 kron. Schneider & Verovškov katalog iz 1910 navaja ceno 65,30 kron, vendar je »kloset Britania« iz emajliranega litega železa. Pa vendar vemo, da je celo v mestih v tem času večina stranišč še lesenih, na prosti pad.

S takšnimi podatki z drugega zornega kota ceniki lahko precej obogatijo raziskave o načinu življenja Slovencev v 20. stoletju.

Datacija

Zlasti Majdičevi in Schneider & Verovškovi ceniki so izčrpen vir podatkov o vrstah orodja, strojev, naprav, materialov in notranje opreme, vključno s posodjem, ki ga je bilo mogoče kupiti v določenem času, in nam zato omogočajo boljše datacijo industrijskih izdelkov. Za muzealce je pregledovanje teh katalogov nabiranje znanja o gradivu, ki ga imamo v zbirkah. Toliko bolj, ker številni predmeti, ki jih tako etnologi kot sodobni muzealci uporabljamo za izdelavo muzejskih ambientalnih predstavitev in ponazoritev nekega načina življenja, niso uvrščeni med klasične muzealije oz. starine in se o njih iz enciklopedij starin ne moremo poučiti. Naši starejši kolegi so veliko predmetov doživeli še v funkciji na terenu ali so celo živeli z njimi. Moja generacija in mlajši tradicionalno notranjo opremo, orodje in oblačila doživljamo le še na podstrešjih, v muzejih in na fotografijah, zelo podrobno pa prav v tovrstnih cenikih. Če si pomagamo ob delu na terenu in depoju še s primerjavo cenikov iz obdobja pred prvo vojno in s tistimi med obema vojnoma, pridobimo občutek glede sprememb in razvoja materialne kulture in s tem posredno za datacijo predmetov.

Uporabnost ilustracij v cenikih

Ilustracije predmetov so v vseh cenikih zelo zveste izvornim predmetom, zlasti v tehničnem pogledu. Vizualizacija gradiva je bila zaradi številčne obsežnosti ponudbe nujna. Muzealcem pa danes te ilustracije pomagajo pridobiti podatke, kaj v njihovi zbirki še manjka in obenem tudi olajšajo iskanje. Tehniški muzej Slovenije se te uporabnosti katalogov dobro zaveda, saj je na enem od panojev v Kmetijskem oddelku ob risbah iz katalogov objavil poziv obiskovalcem, da išče prav takšne naprave za izpopolnitev zbirke.

Jezik in terminologija

Katalogi avstrijskih, nemških in čeških podjetij ter tudi prvi na Kranjskem in Štajerskem izdani katalogi so vsi brez izjeme tiskani v nemščini. V tem pogledu je posebnost katalog veleželeznine Peter Majdič Merkur iz 1903. Lastnik podjetja Peter Majdič je bil podjetnik velikega formata, saj je vodil poleg trgovine z železnino na debelo in na

drobno v Celju in Kranju dva parna mlina - v Sp. Hudinji pri Celju in Škofji vasi ter trgovino s čebelarškimi potrebščinami pri Višnji Gori. Bil pa je tudi zaveden Slovenec. Svoj cenik je želel izdati v slovenščini, da bi tako pripomogel k njenemu razvoju: »Dasiravno sem imel pri prestavi cenika v našo materinščino mnogo težave in nisem v stanju iste do popolnosti dvigniti, potrudil sem se vendar vsaj pot v kupčijski promet jej odpreti...» Vendar je ohranil tudi nemščino kot dotedanji poslovni jezik na Štajerskem, zato je cenik dvojezičen. Cenik podjetja Schneider & Verovšek iz 1907. leta, ki časovno sledi Majdičevemu, je povsem slovenski in prav tako vsi ostali, ki so izšli na Kranjskem. Ceniki zelo dobro odslikavajo jezikovno in narodnostno različnost med obema pokrajinama tedanjega cesarstva. V obdobju med obema vojnama so zlasti proizvajalci pogosto izdajali cenike v srbohrvaščini, ki je tako postala poslovni jezik tudi v Dravski banovini. Le manjša podjetja so si privoščila zgolj slovenščino, večja pa so izdajala tudi trijezične kataloge s slovensko-srbohrvaško-nemškim besedilom. Kdorkoli se bo ukvarjal z razvojem slovenskega jezika v podjetništvu, ne bo mogel mimo tovrstnih virov.

Za etnologue pa je silno zanimivo takorekoč uradno poimenovanje za posamezne vrste orodij, posod, priprav in notranje opreme pred devetdesetimi in nekaj manj leti, ki ga ceniki v slovenščini prinašajo. Strokovni govor obrtnikov je bil tedaj še povsem pod nemškim vplivom in slovenskih izrazov za mnoga orodja obrtniki niso ne uporabljali ne poznali, kar je mogoče ugotoviti v pogovoru z zelo starimi obrtniki (šolanje pred drugo svetovno vojno) še dandanes.

Ceniki so posebno priročni za pomoč pri iskanju imen predmetov, ki jih poznamo. Vemo, čemu so služili, le stežka pa se dokopljemo do pravega imena. Zapisano bom skušala ponazoriti z delom cenika ljubljanske veletrgovine Schneider & Verovšek iz leta 1910. Lahko bi si sicer v marsičem pomagali tudi z Merkurjevim ali Pintar & Lenardovim ali s ceniki posameznih proizvajalcev. Najslabši je pravzaprav Rakushev iz 1926. leta, ker je slovenščina v hudi konkurenci nemščine in srbohrvaščine. Schneider & Verovškovi katalogi so posebni zato, ker so močno osredotočeni na stroje in orodje za obdelovanje lesa in kovine ter različno okovje - npr. obličev za različna dela je v tem katalogu prikazanih 27, vsak ima tudi navedene standardne dimenzije izdelave. Naj naštejem nekaj imen: kosmači in ličilniki, dvorezniki, spahalniki, brazdarji, venčenjaki, okrožirarji, žlebičniki, palčniki, straničarji, ladjičarji, gladilniki, utorniki itd.

Strokovni učbeniki, ki so se s terminologijo orodij veliko ukvarjali od dvajsetih let tega stoletja dalje prav zato, da bi pregnali nemško popačeno besedje iz stroke, navadno niso tako zelo natančno in nazorno ilustrirani (vizualizirani).

Sklep

V sestavku sem skušala logično zapisati in pojasniti pomen železninskih cenikov in možnosti za njihovo uporabo pri študiju materialne kulture. Enako uporabni so tudi ceniki za drugačno blago - oblačila, elektrotehnične izdelke, svetila, stroje - zlasti tekstilne ali za obdelavo lesa in kovin, krtače, barve, lake, ure in zlatnino itd. Bolj zanimivi in uporabni so seveda slovenski. Primere navajam le iz arhiva Etnološkega oddelka Gorenjskega muzeja, kjer hranimo več slovenskih cenikov izpred prve vojne: cenik optičnih predmetov optika Fr. P. Zajca iz Ljubljane, cenika urarjev H. Suttnerja in Franca Kebra iz Ljubljane ter dva cenika Fr. Čudna, urarja iz Ljubljane, iz l. 1906 in 1910/11. Vsi štirje urarski ceniki predstavljajo različne žepne ure z dragocenimi verižicami, Čudnova cenika pa še ženski nakit, kristalno posodje in dragocen jedilni pribor. V Suttnerjevem so s fotografijami prikazani tudi poslovni in prodajni prostori.

Zajčev cenik vsebuje različna očala, daljnoglede, merilne instrumente in risarska orodja (na primer šestila). Posebna zbirka so ceniki kranjskega veletrgovca Ivana Savnika, ki predstavljajo manufakturno in galanterijsko blago, pa tudi radijske aparate, kolesa in motorje. Hranimo večino letnikov od začetka izdajanja 1914 do srede tridesetih let.

Doslej so tovrstno gradivo ohranjali zlasti arhivi. Tehniški muzej je eden redkih muzejev, ki cenike zbira in kjer so tudi dostopni. Marsikje jim doslej nismo posvečali posebne pozornosti in so, če jih že imamo, slabo dostopni in neinventarizirani. Naj bo moj članek tudi prispevek k bolj ozaveščenemu zbiranju tovrstnega blaga v muzejih, knjižnicah in arhivih. Želeli bi jih zbrati čim več, saj nam lahko koristijo samo, če jih »imamo pri roki«.

Summary

Hardware Price Lists as a Written Source for Studying Material Culture

The paper presents illustrated hardware price lists as a written source for studying material culture. It limits itself to the price lists of Slovene dealers and manufacturers; its aim is to draw attention to their usefulness. They were published in the first half of the 20th century and were patterned after similar price lists in the Austro-Hungarian Monarchy and later on after price lists of Austrian and German companies. In contrast to manufacturers' price lists, store price lists were very comprehensive. However, after World War I, stores also started publishing specialized price lists for specific articles. The most useful price lists for studying material culture are either in Slovene or bilingual - Slovene-German, Slovene-Serbo-Croatian. They include consumer goods sold from sixty to a hundred years ago: tools and appliances for farming, for processing wood and metals, plumbing material, pots and pans and cutlery, iron pieces used in interior decoration - in one word, objects which are not found in historical encyclopedias, but are often of key importance for drawing a picture of everyday life. Illustrated price lists help us develop a feel for correct dating, while manufacturers' price lists can help us determine the origin or place of manufacture of a particular product. Price lists are extremely precious for determining terminological usage since they give the Slovene names for objects that have been known only visually or by their dialectal names. The biggest drawback of price lists is their limited availability since no public institution has been collecting and classifying them. The article is therefore also an appeal for increased efforts to preserve this part of our cultural heritage.